

DET FORNHELLENSKA STATSSYSTEMETS KRISER

I BELYSNING AV VÅR TIDS POLITISKA OMVÄLVNINGAR¹

Av professor NILS STJERNBERG, Stockholm

FÖRST några inledningsord. Om man ställer frågan: kan statsvetenskapens målsmän, de människor som satt som sin uppgift att utröna sammanhangen i gångna tiders statliga skeenden, i denna sin egenskap lämna något bidrag till ett bättre förstående även av samtidens händelser? — så skall man finna, att meningarna därom äro delade även bland denna vetenskaps egna målsmän. Historien upprepar sig aldrig, heter det från ett håll; dess skeenden äro individuellt betonade; och de orsaker, som präglat ett händelseförlopp, kunna icke förhjälpa oss till ett bättre förstående av ett annat sådant.

Det vore dock för mycket sagt, om man påstode, att en dylik uppfattning hos dem är allmän. Redan antikens förste store historieskrivare, Thukydides, delade den tydligen icke. Om honom veta vi nämligen, att han författade sitt stora historieverk i den bestämda förväntan, att det för kommande tiders statsmän och lärde skulle bilda en grundval för ett djupare förstående av statslivets företeelser. Och sällan har väl någon statsvetenskaplig författare fått en sådan förväntan i högre grad uppfylld än han.

Vad särskilt Sverige beträffar, har vår snillrikaste statsvetenskaplige författare i modern tid, Harald Hjärne, i inledningen till sitt 1914 utgivna arbete »Östeuropas kriser och Sveriges försvar» starkt betonat det särskilda ansvar att söka belysa tidstilldragelsernas innebörd och sammanhang, som åvilar den, vilken »länge vant sig att söka följa de levande staternas och folkens inbördes samliv och sammandrabbningar under den belysning, som kan hämtas från den tillgängliga kunskapen om de åtminstone delvis

¹ Föredrag i Sällskapet Idun den 4 maj 1940.

och småningom avslöjade förutsättningarna i det förgångna». Visserligen understryker han härvid, att »framtidsprofetior» vid ett sådant strävande äro »vanskliga överloppsverk» — detta ehuru just han i sådant hänseende vid flera tillfällen ådagalagt en nästan underbar divinatorisk förmåga. Men kvar står enligt honom för statsvetenskapsmannen uppgiften att söka tränga fram till väsentligheterna i samtidens skeenden utan att slå sig till ro »i de lösliga fredsförhoppningarnas och gängse gottköpsfördomarnas bländverk». Och han har i sådant hänseende åstadkommit fullviktiga ting.

Det får här räcka med ett enda exempel: hans redan på 1880-talet givna analys av den psykologiska bakgrunden till den ryska statsomvälvning, som han redan då förbidade. Vi låta honom här tala med sina egna ord: »Det är icke frihet, som här fattas», skriver han år 1882 från Moskva, »ty därav finnes här mer än nog, såvida man menar tillfällen för den enskilde att göra ungefär vad han behagar, om än vid äventyr att i vissa sällsynta fall komma i kollision med någon annans och starkares suveräna godtycke. När ryssarna nu ropa på större 'frihet', mena de ingenting annat än undanröjdande av något dylikt godtycke, som tillfälligtvis råkat besvära den ropande, men tänka alls icke på att upprätta fasta och stränga normer, som skydda allas rätt.» »De kunna nog tala om 'rättvisa' och dylikt, men därmed mena de alldeles ej vad vi förstå därmed, utan blott olika slags anspråk, som slå an på deras inbillning. Att de enskilda människorna, de små eller stora samhällena äro eller böra vara omgärdade med vissa positiva rättsliga skyddsvärn, som andra icke under någon förevändning få godtyckligt kränka — det förefaller ryssarna som ett 'västerländskt' — pedanteri.»

Man kan nu fråga: hur kommer det sig, att likvisst även vederhäftiga analyser av tidshändelserna från statsvetenskapsmännens sida finna så litet beaktande hos den stora allmänheten, och ofta även hos dess politiska ledare? Huru kommer det sig t. ex. att även sådana uttalanden som de ovan nämnda av den säkerligen på sin tid främste västerländske kännaren av ryska förhållanden, grundade bl. a. även på en flerårig vistelse i detta land, och gjorda av en man, känd för den samvetsgrannaste forskning, tillika intim kännare av ryskt språk och rysk historisk litteratur, så litet betytt för den samtida allmänna opinionsbildningen i vårt land, att det nyssnämnda arbetet av honom — ett av de värdefullaste statsvetenskapliga arbeten, som skrivits på svenska — intill senaste

tid i huvudsak varit hänvisat till att förmultna på antikvariatens bokhyllor?

Skälen därtill äro efter mitt förmenande främst följande trenne:

Dilettanternas skara, de som blott på grund av en ytlig skumning av världshistoriens tilldragelser och en icke obetydlig portion av egna förutfattade meningar söka undervisa om tidshändelsernas verkliga innebörd, ha bragt hela denna forskningsgren i vanrykte. Och deras antal är »mer än legio», ty de äro »mer än många». Jag skall här dröja vid ett enda exempel: engelsmannen H. G. Wells' statsvetenskapliga författarskap. Och jag lånar härvid för korthetens skull den karakteristik av detta hans författarskap, som på sin tid gavs av författaren Gustaf Hellström i Dagens Nyheter vid en anmälan av ett av hans senaste arbeten på området. Den lyder så: »Ingen nu levande författare har med samma intensitet som han sysslat med framtiden och dess möjligheter. Han har väl aldrig varit så sannspädd att hans profetior stört nattron. Han har väl heller aldrig sett till djupet av tingen, och han gör det inte heller nu.»

En annan orsak är den stora allmänhetens förkärlek för vad Hjärne kallade »de lösliga fredsförhoppningarnas och de gängse gottköpsfördomarnas bländverk». Allmänheten vill taga livet lätt; och för det bistra allvar, som talar ur de på en så vitt möjligt opartisk och samvetsgrann undersökning av händelseförloppen vilande framställningarna, har den icke något synnerligt intresse till övers.

En tredje anledning är, att så många av de hithörande framställningarna söka sin utgångspunkt i det omedelbara nuets tilldragelser. Det är publicistiskt frestande att så göra, men för ofelbart utöver vetenskapens rämärken. Att fastställa vad som just nu sker i människosjälarna och i människornas handlingar är nämligen omöjligt — redan på grund av bristerna i dagsreportaget. Jag skall även i detta hänseende nöja mig med ett exempel. Då det led mot folkomröstningen i Saar-området, sände alla större svenska tidningar sina reporters dit. De blevo i sina meddelanden allt mera eniga därom, att det skulle sitta hårt åt om man kunde uppbringa ens det erforderliga minimum av röster för en anslutning till Tyskland. Som skäl åberopades särskilt de stora folkmöten, som kväll efter kväll höllos på torget i Saarbrücken, besökta av 10-tusentals personer, och vilka så gott som alla opinerade för *status quo*. Vi veta numera — icke minst genom vittnesbörd av svenskar, som officiellt medverkat vid nämnda folk-

omröstning — att dessa folkmöten till största delen bestodo av fransmän, som gått över gränsen för att deltaga i dessa opinionsyttringar. Så otillförlitligt kan dagsreportaget vara!

Att indraga de omedelbara dagshändelserna under sin undersökning kan därför endast föra på villovägar. I det följande skola därför ock dessa lämnas åsido. Vad jag här åsyftar är blott att ställa fram en politisk kris, som en kulturmänsklighet, i hög grad andligen besläktad med vår egen, en gång genomlevde, och som erbjuder så många påfallande paralleller till de politiska skeenden, som vår egen tid genomlevde i samband med det förra världskriget — sådana dessa skeenden numera låta sig i de stora huvuddragen överblickas. Jag syftar härmed på den hela den fornhellenska världen förhärjande politiska kris, som i historien sedan gammalt går under benämningen: det peloponesiska kriget. Benämningen är egentligen ganska missvisande; ty i verkligheten avspelade sig hela den senare och avgörande delen av denna kraftmätning överallt inom hela den hellenska världen — från Siciliens västligaste delar ända till Hellesponten — utom just på Peloponesus!

Det har på många håll i vår tid varit brukligt att beteckna Versailles-freden såsom en »karthagisk fred». Ännu i sina på senare år utgivna memoarer har Lloyd George gjort sig en betydande möda att vederlägga en dylik uppfattning. Denna hans möda förefaller dock tämligen onödig. Versailles-freden företer icke den avlägsnaste likhet med vad som under antiken förstods med en karthagisk fred. Man har visserligen velat fästa sig vid, att Versailles-freden var en fred, vid vilken den besegrade i strid mot »tro och loven» förmått att på förhand nedlägga sina vapen. Men även om detta vore riktigt — vilket ännu långt ifrån kan anses till fullo utrett — har man därmed alls icke träffat det väsentliga i vad som under antiken förstods med uttrycket: en karthagisk fred. En karthagisk fred var enligt antik uppfattning en fred, vilken en stat, som av egen makt besegrat en fiende, i kraft härav påtvingade denne, och vid vilken inga andra fredsvillkor uppställdes än sådana, som den segrande staten visste sig beredd att när som helst ånyo med vapenmakt hävda. Versailles-freden är däremot något helt annat. Den var en fred, som dikterats av ett flertal, i fråga om egna intressen inbördes starkt divergerande stater, och som kunde dikteras endast med samtycke av en från början utomstående stormakt, vars insatser voro avgörande för

stridens utgång — och vilken sedermera vägrade att ställa sin makt bakom fredsvillkoren. En slående parallell inom antiken till en sådan fred erbjuder däremot just den fred, som preliminärt avslöt nämnda stora politiska kris i den fornhellenska världen. Och parallellen inskränker sig ingalunda härtill; även själva gestaltningen av denna det fornhellenska statssystemets stora kris erinrar på det mest slående sätt om den kris, som fick sin preliminära avslutning i Versailles-freden.

Det historiska material, varpå vi för kännedomen om denna kris ha att bygga, är — för att gälla antikens historia — ganska rikhaltigt och i det väsentliga enhetligt. Det utgöres i huvudsak av Thukydides' förutnämnda samtida, men ofullbordade historieverk samt den fortsättning därav, som efter hans död givits av Xenofon i hans hellenska historia. Det kompletteras i viktiga stycken av det år 1890 ur de egyptiska papyrusfynden framdragna, en mansålder senare tillkomna aristoteliska verket »Atenarnas stat» samt av ett par av de hellenska statsmannabiografier, som återfinnas i Plutarkos' betydligt senare författade berömda verk över hellenska och romerska statsmän; och i någon mån även av den sicilianske hellenen Diodoros' ävenledes långt senare författade historieverk, till den del detta är bevarat åt eftervärlden.

Den värld, i vilken vi genom detta material införes, är en politisk miniatyrvärld, såväl i fråga om de särskilda staternas som deras befolkningars storlek. Men vad som är litet eller stort, är i grunden en relativitetsfråga. Även 15- och 1600-talets europeiska stormakter voro ju lilleputt-stater i jämförelse med nutidens världsmakter. Och de människor, som levde i denna miniatyrvärld, och vars begär och lidelser präglade händelseförloppen inom densamma, äro i högre grad »kött av vårt kött och ben av våra ben» än vad fallet är i fråga om någon annan historisk tidsålder: det är i båda fallen fråga om en högtstående kulturmänsklighet, som hemsökes av intressekampens stormar och kastvindar och av dem skakas i sitt innersta, utan att likvisst lyckas bemästra desamma.

Gemensamt för båda epokerna är vidare, att den politiska krisen avspelas mot samma ideologiska bakgrund — kampen mellan demokratiska och autoritära statsåskådningar. Visserligen voro de dåtida demokratierna i alldeles särskilt hög grad miniatyr-stater; ty det var icke alla myndiga innebyggare inom dessa demokratier, som voro statsmaktens bärare. Först ha vi att undantaga slaverna. Enligt undersökningar av bl. a. även en förtjänt yngre

svensk forskare synas de i Atén till och med ha utgjort majoriteten av befolkningen. Men vidare ha vi även ofta att utsända en stor grupp skyddsborgare, i Atén kallade metoiker, vilka icke hade någon del i den allmänna och lika rösträttens utövning — lika litet som de till myndig ålder komna kvinnorna över huvud hade någon del i denna. Vad som återstod utgjorde i verkligheten en sannskyldig miniatyrdemokrati. I Atén torde i regel knappast mera än 4- å 5,000 medborgare ha deltagit i folkförsamlingens förhandlingar. Man kan sluta sig till detta därav att det för vissa viktiga ärendens behandling krävdes minst 6,000 medborgares deltagande. Men likvisst gällde även inom dessa demokratier, att varje fri manlig medborgare oberoende av börd och förmögenhet formellt hade lika mycket att säga till om, och att inom dem de demokratiska idealen förfäktades med lika stor frenesi som någon sin inom våra dagars demokratier.

Man kunde nu tycka, att det inom denna lilla värld — liksom för övrigt även inom vår egen — borde varit möjligt, att de stater, som förverkligat ett sådant demokratiskt ideal, skulle kunnat någorlunda lugnt framleva sitt liv sida om sida med sådana stater, som på grund av historiska och kulturella traditioner hyste större benägenhet för ett av autoritära institutioner mera klavbundet folkligt deltagande i statsuppgifternas fyllande. Men ett sådant förhållande omöjliggjordes då liksom nu därigenom att den i ekonomiska motsättningar bottnande maktkampen mellan statssystemets båda mäktigaste stater tillika kom att innebära en maktkamp mellan dessa skilda politiska statsåskådningar. Den av autoritära politiska traditioner bundna mäktiga militärstaten inom detta statssystem, Sparta, såg med oblida ögon det av den framväxande aténska demokratien grundade attiska sjöförbundet och de rikedomar, som därigenom tillfördes den aténska statskassan, samt det stöd, som därigenom skapades för Aténs världshandel. Och detta var tillräckligt för att förläna denna ideologiska kamp en skärpa, som sannerligen icke stod vår egen tids efter. När Alkibiades efter att ha blivit landsförvist av sina aténska landsmän trätt i spartanernas tjänst, nödgades han enligt Thukydides vid sitt första framträdande inför den spartanska folkförsamlingen börja med att söka urskulda icke blott sig själv, utan även hela sin släkt, för att den överhuvud ägnat sig åt politisk verksamhet inom en sådan statsordning som den »tygellösa aténska demokratien». Och så långt ha vi dock väl ännu icke hunnit ens i vår egen sönderslitna värld!

Det nu sagda ställer, inom parentes sagt, tillika *d e r a s* uppfattning i en egendomlig belysning, vilka hålla före att det egentligen är den internationella judendomen, som är ansvarig för uppkomsten av samma extrema ideologiska motsättning i vår egen tid. Kunde redan den blotta maktkampen mellan statssystemets båda mäktigaste stater såsom bärare av skilda politiska traditioner orsaka en dylik ideologisk kampställning i denna hellenska värld, så måste den otvivelaktigt anses utgöra en alldeles tillräcklig förklaring för uppkomsten av samma fenomen i vår egen moderna värld.

Den politiska kris, som utlöstes av dessa motsättningar utbröt även då utan att, såvitt man kan finna, någon av de båda tävlande stormakterna just då önskade framkalla dess utbrott. Det var de inrikespolitiska tilldragelserna inom en stat av andra rangen, republiken Korkyra, som framkallade dess utbrott. Men konflikten blev likvisst även då långvarig. Den varade den gången en hel mansålder, vilket har sin naturliga förklaring däri, att nutidens snabba kommunikationer och övriga tekniska uppfinningar då icke stodo de stridande till buds. Det går långsammare även att föra krig, när dessa förutsättningar icke äro tillfinnandes!

Det var naturligt, att vid en dylik kris inom en kulturmänsklighet åtskilliga små stater såväl i sitt eget som i den samfällida kulturens intresse skulle livligt eftersträva att hålla sig neutrala. Det lyckades dem ungefär lika väl som det lyckats sådana stater i vår egen tid. Ett exempel må här framdragas. Innebyggarna å den lilla ön Melos strävade att hålla sig utanför konflikten under åberopande av att de egentligen voro kolonister från Sparta och att därför redan *d e r a s n e u t r a l i t e t* borde av *aténarna* anses såsom en respektabel attityd från *d e r a s* sida. En *aténs* delegation infann sig likvisst i *d e r a s* folkförsamling och påyrkade *d e r a s* uppslutning i kriget på *aténarnes* sida. Och då de vidhöllo sin vägran fingo de enligt Thukydides av den *atenska* delegationen följande ganska modernt klingande svar: »Nåväl, så vilja vi å vår sida icke framföra något vidlyftigt tal med skönt klingande talesätt, vare sig om att herradömet med rätta tillkommer oss, därför att vi krossat perserna, eller att det är därför att vi blivit förorättade, som vi nu söka hämnd på spartanerna — ett tal, som dock ingen fäster sig vid. Men å andra sidan kräva vi också av eder, att icke heller ni skola inbilla eder, att ni göra intryck på oss genom föreställningar om att ni, ehuru nybyggare från Lacedaemon, i allt fall icke följt dem i kriget, eller att ni icke förorättat oss på något sätt.

Nej, ni gör bättre i att söka uppnå det som efter maktförhållandena låter sig uppnås under hänsyn till de tankar, som vi båda i verkligheten hysa. Ty det veta vi ju gott båda parter, när vi stå här inför varandra, att om rättfärdighet såsom rättesnöre för avgörandet är det vid förhandlingar mellan människor blott tal, när båda parter äro i stånd att utöva lika starkt tvång. Men vad makt kan uppnå, det kräver den starkare för sig, och det må den svage inrymma honom.»

Det var ävenledes naturligt, att inför en dylik långvarig kamp inom en kulturmänsklighet även då tanken på konfliktens avvecklande genom en samförståndsfred skulle uppdyka i människornas sinnen. Det var Sparta som härvid tog initiativet genom att avsända en delegation till Aten för att under ett visst skede i kriget inför den aténska folkförsamlingen plädara för en dylik uppgörelse. Och några av de mest lysande bladen i den antika litteraturen utgöras av de kapitel hos Thukydides, där han redogör för meningsutbytet mellan denna delegation och den aténska folkförsamlingen rörande frågan: samförståndsfred eller förintelsefred. När man läst igenom dem, kan man alls icke finna otroligt, vad en engelsk vän berättat för mig, nämligen att det högsta krigsrådet i England gav sig tid att låta dessa kapitel för sig föredragas en gång på våren 1917, då den ryska revolutionens utbrott och det tyska u-båtskrigets utveckling gjorde läget tvivelamt. Man må nämligen härvid erinra sig vilken hög klassisk bildning, som av ålder kännetecknat ledande engelska statsmän. Winston Churchill berättar ju oss i sina hågkomster, huruom en mr Asquith under sina rekreatiönsresor i Medelhavet ombord å dennes tjänsteyacht bl. a. plögade sysselsätta sig med att efter klassiskt mönster utforma eleganta epigram på grekiska. Han satt nu visserligen icke vid detta tillfälle i högsta krigsrådet; men i detsamma sutto sådana av en djupgående klassisk bildning utmärkta män som mr Balfour och lord Curzon of Kedleston.

Spartanerna hade vid tillfället lidit en betydande motgång i kriget. Av deras argumentering för en samförståndsfred hos Thukydides må här allenast några få ställen citeras. De rikta genom årtusendena sin udd även mot vår egen tid. »Nu är det», yttra spartanerna till aténarne, »möjligt för eder att åt eftervärlden lämna ett av ingen fara hotat rykte för styrka och klokhets. Låt det därför aldrig ske, att man en gång senare i tiden, ifall ni kanske genom att nu icke lyda vårt råd skulle ådraga eder en eller annan olycka, må komma till den uppfattningen om eder,

att det blott skyldes lyckans tillfälligheter, att ni vunnit de fördelar, som nu tillfallit eder.» »Det är också vår mening, att svår fiendskap snarast kan på ett säkert sätt biläggas, icke därigenom, att man, i det man söker hämnd på sin fiende och fått övermakten över honom på de flesta punkter, sluter fred på för honom obilliga villkor och sedan binder honom genom påtvungna eder till en slik överenskommelse; utan tvärtemot därigenom, att man, fastän man hade det i sin makt att göra detta, besegrar honom genom mildhet och ädelmod, i det man sluter förlikning med honom på mera måttfulla villkor än han väntade sig. I det nämligen motståndaren då känner det som sin skyldighet, icke att söka hämnd, såsom den där blivit tvungen med våld, utan att gengälda ädelmod med ädelmod, är han mera beredvillig att troget hålla fast vid den ingångna överenskommelsen.» »Nu är det också, om någonsin, det rätta ögonblicket för oss båda, att sluta en sådan förlikning, innan någon obotlig olycka drabbat oss och träder hindrande emellan oss och eder; ty sker det, blir den oundgängliga följd den, att ni blir föremål för evig fiendskap icke endast från hela vår stat, utan också från dess enskilda medborgares sida; och att vi då icke längre kunna uppnå det som vi nu uppfordra er att gå med på. Låt oss därför sluta fred, medan det ännu är oavgjort, huru sakerna komma att utfalla, och medan ni kunna vinna ära och vänskap med oss, och vi å vår sida kunna råda hjälplig bot på vår olycka, innan någon vanära drabbat oss; och låt oss icke endast för egen del föredraga fred framför krig, utan också skaffa övriga hellener ro från olyckorna. De komma då också att skriva detta företrädesvis på eder räkning. Ty vad angår det krig, varunder vi nu lida, står det säkerligen oklart för dem, vem av de två parterna som egentligen har börjat detsamma; men kommer en försoning till stånd, varom ni nu företrädesvis har makten att bestämma, så komma de att giva eder tacken därför.»

Trots den upphöjda opartiska anda, vilken här liksom eljest präglar Thukydides' framställning, är det icke svårt för läsaren att få en känsla av, på vilken sida hans hellenska hjärta var att finna. Men den aténska demokratien, säger Thukydides, traktade efter mera och menade, att de redan nu hade sina motståndare i klämma, och att det var en lätt sak för dem att få freden till stånd i det ögonblick, de själva ville. Och hos Thukydides antydes icke ens, att någon medlem av den aténska folkförsamlingen biträdde motståndarens synpunkter. Den aténska demokratien visade, lika litet som den engelska, något sinne för en samförstånds-

fred. I England fanns det dock undantag, däribland ett mycket betydande sådant. Jag syftar på den gamle beprövade statsmannen lord Lansdowne's öppna brev i Daily Telegraph på hösten 1917, i vilket han efter det tyska u-båtskrigets misslyckande och den ryska bolsjevismens stigande maktillväxt starkt förordade en samförståndsuppgörelse mellan England och Tyskland.

Det är förvisso riskabelt för en ansvarig statsman att lyssna till sådana sirén-sånger, som hos Thukydides ljuda ur spartanernas ord. Men gäller det att genom högsint tillmötesgående av en motståndares intressen med framgång verka för en allmän fred, så bör det otvivelaktigt ske just i en sådan situation, som den hos Thukydides angivna. Och ligger det icke i de citerade orden likvisst något mera än blott sirén-sånger? Hade det t. ex. icke varit bättre för det brittiska imperiet att även i framtiden ha att göra med de hos folken djupt rotfästade gamla habsburgska, wittelsbach'ska och hohenzollerska dynastierna? De betecknade dock i all sin skröplighet i vida högre grad, än vad som plägat anföras rörande romanovernas dynasti i Ryssland, ett slags »säkerhetsventiler mot plötsliga och oväntade explosioner inom statssystemet».

Det nämnda mötet mellan spartanernas delegerade och den aténska folkförsamlingen blev ett av de avgörande ögonblicken i de hellenska stammarnas historia. Därefter blev det endast fråga om förintelsefreden. Atén utrustade sin för dåtida förhållanden oerhört dyrbara expedition till Syrakusa i syfte att skaffa sig den oinskränkta kontrollen även i den västra delen av Medelhavet — och misslyckades. Men även därefter var Atén mäktigt nog att hålla spartanerna och deras hellenska bundsförvanter stängna.

Det var även då ingripandet av en från början utomstående stormakt, som bragte det slutliga avgörandet. Det var det rikliga tillflödet av den persiske storkonungens dareiker — den tidens dollarvaluta — till de spartanska amiralerna, enkannerligen till den hos storkonungen särskilt väl anskrivne Lysander, som slutligen möjliggjorde ett avgörande till aténarnas nackdel.

Men aténarna gävo icke utan vidare spelet förlorat. Och år 404 möttes så i Hellesponten de båda största hellenska slagflottor, som världen dittills skådat, c:a 200 skepp å vardera sidan. Genom en skicklig krigslist lyckades det Lysander att förstöra hela den aténska flottan. Han kvarlämnade sedan där blott något 10-tal

skepp för att uppfånga de fartyg, som från de hellenska kolonierna vid Svarta havets nordkust plägade föra spannmål till Atén. Därefter underlade han sig, utan att göra sig någon större brådska, Aténs bundsförvanter på Trakiens sydkust och på de aegeiska öarna, samt visade sig så slutligen med sin flotta utanför Atén och blockerade dess hamnar.

Den fred, som preliminärt gjorde slut på krisen, blev sålunda, liksom i vår moderna tid, en *hungerfred*. Då de första av Aténs innebyggare av hunger segnade ned på Aténs gator sände aténarna en delegation till Lysander och anhöllo om fredsförhandlingar. Freden blev, ävenledes efter modernt mönster, en *diktatfred*, ehuru i kanske något mindre bryska former än Versailles-freden. Lysander förklarade, att *h a n* icke ägde någon fullmakt av Spartas regering att inleda några fredsunderhandlingar och hänvisade aténarna att sända underhandlare till regeringen i Sparta. Då dessa underhandlare skulle beträda spartanskt område, möttes de av tvenne av Spartas eforer, som tillsporde dem angående innehållet i deras fullmakter; och då dessa icke befunnos motsvara de spartanska kraven, förbjödos de att beträda Spartas statsområde och förstärktes att omedelbart återvända till Atén för att skaffa sig nya fullmakter. När de så för *a n d r a* gången återkommo till Spartas gräns, förklarades det, att deras fullmakter nu väl voro tillfredsställande, men att den spartanska regeringen *n u m e r a* uppdragit åt sin amiral Lysander att ombord å sin flotta avsluta fredstraktaten.

Fredsvillkoren voro, om man bortser från att det i *d e t t a* fall var de autoritära stadsåskådningarnas ledande stat som segrade, i sina huvuddrag alldeles desamma som Versailles-fredens: 1. Atén skall avstå från alla transmarina besittningar; 2. Atén skall utlämna sin flotta, med undantag för tolv skepp; 3. Atén skall rasera sina fästningar, särskilt de berömda »långa murarna», som gjorde Atén till en praktiskt taget ointaglig stad från såväl land- som sjösidan; 4. Atén skall förplikta sig att upphäva sin demokratiska statsförfattning och återinföra den »i fädernas tid» härskande författningen.

Detta sista fredsvillkor omnämnes icke i de samtida källorna. Det är egentligen först den förut nämnda, i senare tid återfunna aristoteliska skriften »Atenarnas stat», som giver ett någorlunda samtidigt belägg härför. Måhända har ock detta villkor om en författningsändring närmast utgjort en förutsättning för freds-förhandlingarnas upptagande, liksom fallet var i fråga om Ver-

sailles-freden, ehuru i detta fall dess genomförande fick anstå till efter fredstraktatens avslutande.

Däremot avstod man i fredsslutet från alla gränsförändringar i fråga om den aténska statens eget statsterritorium. Starka krafter voro visserligen i rörelse särskilt inom Aténs grannstat, det med Sparta förbundna Thebe, för att genomdriva Aténs förstörelse och dess statsterritoriums uppdelning på närliggande stater. Men detta avböjdes av regeringen i Sparta. Det berodde dock nog icke enbart av denna. Den persiske storkonungen var visserligen i ett lyckligare läge än presidenten Wilson. Den frestelse, för vilken presidenten Wilson, trots sin främste väns och rådgivares, överste House's ivriga avrådan föll — nämligen att taga ledningen av fredsförhandlingarna i egen hand — existerade icke ens för storkonungen. Han hade icke en gång förklarat Atén krig. Han hade väl genom ingångna traktater ålagt Sparta en förpliktelse att icke sluta fred utan hans samtycke, men hade i övrigt nöjt sig med att genom sin ställföreträdande resident i Sardes, den kunglige prinsens Kyros, till den spartanske amiralen Lysander giva den utfästelsen: »Kommer det blott an på att bestrida avlöningar för skeppsbesättningar, så skola medel därtill icke komma att fattas.» Men att storkonungen haft sin hand med i fredsvillkorens bestämmande, är tydligt. Vi veta av källorna, att då kriget ingick i sitt sista avgörande skede, en spartansk ambassad uppsökt storkonungen själv i hans residens i Susa. Om vad därvid förhandlats, meddela våra källor intet. Men tydligt är, att det icke kan ha legat i storkonungens intresse att alldeles tillintetgöra Spartas främste medtävlare i den hellenska världen. Det ryktades för övrigt ganska snart i Atén, att han icke ens var villig att ställa sin makt bakom de av spartanerna genomdrivna fredsvillkoren. Men därom visste man vid fredsslutet ännu intet.

Sedan freden sålunda högtidligen avslutits ombord på Lysanders amiralsskepp utanför Atén, gick Lysander efter någon tid med en del av sitt skeppsfolk i land för att övervara en liten symbolisk ceremoni, som tog sikte på det viktigaste fredsvillkoret. Den avsåg det högtidliga nedrivandet av ett litet stycke av Aténs murar. Akten begicks vid ljudet av flöjter och strängaspel, heter det i källorna. Det var inte precis meningen att därigenom ytterligare förödmjuka den besegrade; ty, säger Xenofon, som givit oss skildringen av denna högtidlighet, »man tänkte, att den dagen var begynnelsen till frihetens tid för Hellas». Känns den musiken igen?

När en förutvarande stormakt, såsom Atén dittills varit, genom ett dylikt fredsslut bringas ned till fullständig politisk vanmakt, uppstår — liksom fallet var i Tyskland efter Versailles-freden — med nödvändighet en orons och jäsningens tid, som ställer stora krav på dess ledande statsmän. I båda fallen utsöndrades härvid en krets av statsmän, som — om av hänsyn till önskan att skapa en varaktig allmän fred eller av en önskan att med det nya maktläget som utgångspunkt skaffa sig själv en säker politisk plattform (ho kan i detta avseende pejla själarna?) — gjorde sig till målsmän för det mest skrupulösa genomförande av fredsvillkoren. Härvid möter oss i förstone främst en av den aténska historiens såväl inom samtid som eftervärld mest omstridda politiska gestalter. Hans namn var Theramenes. Liksom t. ex. en Erzberger i Tyskland, från början en motståndare till det härskande regeringsystemet därstädes, vid världskrigets utbrott blev den där rådande politiska regimens starkaste stöd, men e f t e r sammanbrottet blev en av de främsta ivrarne för ett noggrant uppfyllande av fredsvillkoren, så finna vi här denne Theramenes, som tidigare tillhört den aténska demokratiens vedersakare, men som under krigets avgörande skede framträtt såsom en energisk befrämjare av det demokratiska systemets befastande i Atén, nu — efter nederlaget — göra sig till en energisk förespråkare för fredsfördragets skrupulösa fullgörande. Och liksom åtskilliga tyskar efter nederlaget satte en ära i att till segraremakterna inberätta varje försummelse i fråga om avrustningsbestämmelsernas fullgörande, så vidtog denne Theramenes, då han fann att nedrivningen av de långa murarna icke bedrevs med tillräcklig energi, den extrema åtgärden att återkalla Lysander och hans flotta till Atén för att pådriva arbetet och tillika få insatt den nya trettiomannaregering i Atén, som skulle hava till uppgift att genomföra fredsvillkorens bestämmelse rörande författningens omläggning. Liksom en Erzberger, en Rathenau m. fl. fick han med livet plikta för denna sin farliga mellanställning — i detta fall dock icke genom åtgärder från deras sida, som opponerade mot fredsfördraget. Ty den politiska reaktionen i Atén gick vidare hand i hand med en ökad undergivenhet för segraren. Kulmen nåddes, då den nya trettiomannaregeringen beslöt att utlysa entreprenad på upphuggandet av de stora skeppsvarven i Piraeus, på vilka alltsedan Salamislagets dagar Aténs havshärskande flottor blivit till. Men denna regerings välde blev mycket kortvarigt. Nu gjorde sig reaktionen mot fredsfördraget gällande och dess medlemmar fingo i stor

utsträckning plikta med livet. Ännu ett år, och Aténs demokratiska statsförfattning hade återupprättats. Och sedan det alltmera blivit tydligt, att den persiske storkonungen icke längre stod bakom de av Sparta genomdrivna fredsvillkoren, dröjde det icke mera än 11 år — alltså t. o. m. något kortare tid än vad fallet var i Tyskland — till dess Aténs långa murar voro återuppbyggda och en respektingivande aténsk flotta åter visade sig på havet.

Hellas' »frihet» gick nya och ovissa öden till mötes. Och för oss nutidsmänniskor ter det sig väl snarast som en skämtsam ironi av ödet, att den nya stora oron inom det hellenska statssystemet kom att utgå från en av segrarestaterna i den stora kraftmätningen, vilken ansåg sig otillräckligt honorerad för sina i verkligheten dock relativt blygsamma insatser i densamma — nämligen från Epaminondas' Thebe.
